

E O WIJERS
STICHTING

Eo Wijers Prijs 2019-2020 **Verrukkelijk landschap – naar een aantrekkelijk en vitaal platteland** **Juryverslag Regio Zuid-Limburg**

Winnaar: Liquid Commons (Rademacher De Vries Architecten, Natuurmonumenten)

Na twee dagen jureren trekt de landelijke jury een kraakheldere conclusie. Voor een doorbraak in het denken over het platteland zijn volgens voorzitter Bart Krol, ruimtelijk ontwerper Marco Vermeulen en landschapsarchitect Jannemarie de Jonge in de eerste plaats twee onderwerpen van belang: de hervorming van ons watersysteem en het raadsel van de governance. Om nu echt stappen te maken in de omslag naar een duurzame en circulaire landbouw, op een manier die aldus de prijsvraagopgave, ‘zowel de voedselproductie als de verblijfskwaliteit van het landschap versterkt’, moeten die twee vraagstukken van accurate antwoorden worden voorzien. Alleen zo krijgen we het door de Eo Wijersstichting gewenste en door de twaalf finalisten geschetste ‘verrukkelijke landschap’ voor elkaar.

Om met de governancevraag te beginnen: afgaande op de plannen die de jury kreeg voorgeschoteld ligt de oplossing verborgen in de vorming van ‘commons’. In dit aloude principe slaan uiteenlopende partijen de handen ineen en dragen zij gezamenlijk verantwoordelijkheid voor een publiek goed. In deze editie van de Eo Wijersprijsvraag laat dit publieke goed zich het beste omschrijven als een hernieuwde balans tussen landschap, natuur en economische activiteiten. Die balans is niet zomaar gevonden. Om de complexiteit van die zoektocht het hoofd te bieden, wendden meerdere inzenders zich tot coöperatieve organisatievormen waarmee tegengestelde belangen overbrugd worden, financiële stromen op gang komen en doorzettingsmacht gegarandeerd is. Het ene team spreekt van een ‘waardencommissie’, andere inzenders noemen het een ‘schakelkast’, en weer een ander team grijpt terug op de middeleeuwse ‘marken’.

Stuk voor stuk zien ze in commonvorming de sleutel om grootse veranderingen, zoals een natuurinclusieve landbouw, een hervormde relatie tussen stad en land en de totstandkoming van een verrukkelijk landschap voor elkaar te krijgen. Ze bevinden zich in goed gezelschap: de beroemde Britse activist en schrijver George Monbiot stelt in zijn laatste boek ‘Out of the Wreckage’ dat we samen en op basis van een gemeenschappelijk verlangen, oplossingen moeten vinden voor de vraagstukken van deze tijd.

Commons hebben de meeste kans van slagen als ze georganiseerd zijn rondom een concreet vraagstuk. In de plattelandsdiscussie is dat volgens de jury de herziening van het watersysteem – of het nu gaat om droogte op de hoge zandgronden, CO₂-uitstoot en bodemdaling in de lage veengebieden, erosie op de Limburgse lösshellingen of de gestage verzilting van vruchtbare klei, het staat buiten kijf dat we

EO WIJERS
STICHTING

op een andere manier met het water (en in het kielzog met de bodem) moeten omgaan. Zo dienen we bijvoorbeeld over te gaan op een regime waarin de opvang en het vasthouden van water centraal staat – en niet het zo snel mogelijk afvoeren, wat decennialang het leidende principe was. Dit geldt niet alleen voor Nederland, maar voor de gehele Noordwest-Europese delta.

In aanvang was de jury weinig positief over de drie Zuid-Limburgse voorstellen. Ze komen op zichzelf te kort, qua initiërend, organiserend, oplossend en inspirerend vermogen. Vooral dit laatste steekt, al is de jury zich terdege bewust van de complexe en ambitieuze vraag waarmee de teams zijn opgezadeld. Met name de streekjuryleden Ton Voncken (adviseur) en Hans Mommaas (directeur Planbureau voor de Leefomgeving) verwachten van ontwerpers dat zij op zijn minst een lonkend perspectief schetsen, een eerste idee over hoe de razend ingewikkelde opgave kan worden opgelost. Toch ontstaat gaandeweg het beraad een genuanceerder beeld en ontdekt de jury dat de drie voorstellen op zichzelf weliswaar niet voldragen zijn, maar dat ze gezamenlijk wel degelijk een wenkend vergezicht bieden door de differentiatie in schaalniveaus en vanwege de verschillende aandachtspunten en het organiserend vermogen.

Allereerst het plan **Limburgse Landschapslinie**, een pleidooi om een einde te maken aan het door socioloog Nico Nelissen omschreven Limburgse probleem van '1000 dromen, 1 nachtmerrie' – oftewel de ongebreidelde verrommeling waaraan het Limburgse heuvelland al jaren ten prooi valt. Door een gebrek aan planning slibben niet alleen de stadsranden dicht, maar kampt ook het heuvelland van plateaus en beekdalen met een wildgroei aan paardenstallen, maneges, vakantieparken en campings. De Landschapslinie is een regionaal planningsinstrument dat met behulp van een ingenieuze rekentool en big data bepaalt welke functies waar wenselijk zijn. Het uitgangspunt is om zo het 'kerngebied' te vrijwaren van ontsierende of vervuilende functies. Die moeten een plek krijgen in de steden of in de 'linie'. Die landschapslinie is het scharnierpunt tussen stad en land – ook in de logistieke keten van boer tot consument – en beschermt als een ruwe bolster de landschappelijke pit. Het instrument is volgens de jury hard nodig. Het helpt bestuurders en beleidsmakers om harde, maar legitieme keuzes te maken. Niet op basis van juridische regels, maar door op inhoudelijke gronden uit te zoeken waar opgaven en functies het beste kunnen landen. Het is een vorm van 'real time planning', waarbij in tegenstelling tot statische visies en structuurplannen parameters (emissies, bezoekersstromen, mobiliteit, enzovoorts) continu kunnen worden aangepast en de gevolgen direct zichtbaar zijn. De jury zou het graag onderdeel maken van de omgevingsplannen, als een manier om landschapswaarden te meten op het moment dat functies in een gebied neerstrijken. De vraag is of dat in het geval van landschapsdiversiteit altijd kan. De inzenders verwijzen naar het programma Aerius, maar dat gaat om stikstofdepositie, een element dat gemakkelijk te uniformeren is. Zoals een jurylid stelt: 'Is de poëzie van het landschap meetbaar, is schoonheid te vangen in data?'

E O WIJERS
STICHTING

Ondanks de noodzaak van het instrument, komen uit de Limburgse Landschapslinie geen concrete projecten of investeringen voort. Dat is wel het geval in **De Regenmaker**, een voorstel op de tussenschaal, in het wat de makers van de Landschapslinie 'kerngebied' noemen. Als de agrarische sector een serieuze bijdrage moet leveren aan het Parijse klimaatakkoord kunnen we, aldus de inzenders, niet anders dan terug naar de landschappelijke schaal van 1950 – dus: kleinschalig en met meer biodiversiteit.

De manier om dit te bereiken is even simpel als doelmatig: de introductie van strokenbouw (het verbouwen van meerdere gewassen op een perceel) plus de aanleg van een 'extra' natuurstrook, die kaveloverschrijdend is, als een lijn door het landschap gaat en ruimte biedt aan actuele opgaven – zoals het tegengaan van erosie, het herstel van landschapselementen en de zorg voor ecologische verbindingzones. De jury noemt het een fascinerend plan en ziet dat strokenbouw in combinatie met het Limburgse reliëf tot een prachtig landschap kan leiden.

De vraag is hoe we dit 'verrukkelijke landschap' voor elkaar krijgen. Hoe zorgen we dat boeren verleid worden om en masse over te stappen op strokenbouw? Het antwoord van de inzenders is weinig overtuigend. Ze gaan ervan uit dat bestaande geldstromen voldoende zijn om een begin te maken, maar is dat wel zo als boeren ook subsidie krijgen als ze hun grond braak laten liggen? De jury vraagt door: 'Wat is de trigger om mee te doen? Is de verkoop van streekproducten op termijn een krachtig verdienmodel? Hangt het af van wat natuurorganisaties doen? Moet de toerismebranche een duit in het zakje doen?' De weifelende antwoorden doet de jury inzien dat De Regenmaker geen winnend plan is. Het is weliswaar een idee waar we morgen mee aan de slag kunnen, maar het gebrek aan organiserend vermogen staat dit in de weg.

Dat organiserend vermogen – voor de jury een essentieel onderdeel van het hedendaagse ontwerpwerk – is wel aanwezig in het Noordal, waar het project **Liquid Commons** zich afspeelt. Daar hebben Natuurmonumenten, boeren en het waterschap de handen ineengeslagen om gezamenlijk het bodem- en watersysteem te verbeteren. Want daarin ligt de sleutel om landschap, natuur en landbouw in evenwicht te krijgen.

In het dal van de Noor is dat evenwicht verstoord door een disfunctioneel watersysteem: grofweg komt het erop neer dat vervuild water (slib, nitraten) van de akkers op de plateaus afstroomt naar de natuurlijke beekdalen. Om dit te stoppen moet het bodem- en watersysteem – met name de infiltratie, opvang en filtering – op orde worden gebracht. Dit biedt kansen voor een nieuwe ordening, waarin verschillende landbouwwormen (van biologische veeteelt tot precisie-akkerbouw), waterbuffers en infiltratiezones (graften, bosschages) en natuurontwikkeling een plek hebben.

De ideeën zijn voor zowel de luwe noord- als de steile zuidhelling uitgewerkt in een ruimtelijk ontwerp, met op de zuidelijke helling bijvoorbeeld terrassen voor

EO WIJERS
STICHTING

streekeigen wijnbouw. De architectonische interventies, zoals een stenen wateropvangstructuur op de zuidhelling en een kwelbron in het dorp, springen in het oog. Discussabel is de aanleg van een betonnen 'kelder' aan de voet van de noordhelling voor de opvang van water. Sommige juryleden betreuren deze 'harde' ingreep en hadden liever een landschappelijke variant gezien. Anderen waarderen de poging om met architectuur geïnspireerd op de beeldtaal van de regionale waterinfrastructuur, het landschap een culturele betekenis te geven – om zo bewoners en bezoekers bewust te maken van de sleutelrol die water vervult. De kelders zijn dan ook deels toegankelijk en laten zeker in natte periodes zien wat het landschap 'doet'.

Het besluit om Liquid Commons uit te roepen tot winnaar gaat gepaard met een oproep aan de regio. De jury doet een appèl op met name het waterschap om bijvoorbeeld in het Gulpdal een 'living lab' te organiseren. Dat dal kampt met een vergelijkbare problematiek als het Noordal plus de verrommeling waar de inzenders van de Landschapslinie over spreken. Het gedachtegoed van Liquid Commons kan in zo'n lab getest worden in samenspraak met de strokenbouw uit De Regenmaker. En de bedenkers van de Limburgse Landschapslinie kunnen vervolgens 'berekenen' wat het effect is op landschapsdiversiteit.

Tekst: Mark Hendriks